

Via de heer Herman Lammers kregen we in oktober 2011 het volgende artikel binnen:

Betreffende de orgelhistorie te Heusden (-Mijnsheerenland.)

Onlangs is het mij gelukt om het boek; "De Elite In Heusden" 1700-1750 uit 1985 te pakken te krijgen. Destijds niet, maar nu is dat antiquarisch wel gelukt. Dat boek geeft een zeer uitgebreid beeld van deze stad en het reilen en zeilen van veel inwoners aldaar. Wanneer dit boek eindigt is de historie van ons orgel al een paar jaren eerder begonnen. Namelijk met het testament van dhr. Corneille I. Hagelis, Heer van Ganzooijen, 22 september 1742.

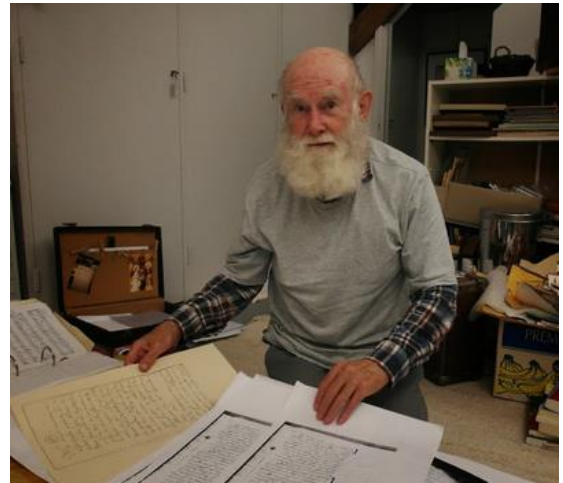
Dit is een vervolg op de onderbroken artikelenserie in de Mijnsheerenkerk van December 1997- Mei 1998. Indertijd had ik andere zorgen aan mijn hoofd en kwam er niet toe dit opmerkelijke verhaal af te maken. Maar nu dan, na ca. 13 jaar pauze, nog weer eens een poging met een korte duik in de historie. Het lijkt wel een zekere parallel met toen.

Eerst om het geheugen weer enigszins op te frissen:

Het eerste gedocumenteerde is gedateerd: 14 augustus 1741

Eén van de laatste is gedateerd: 15 april 1767/1778

Wat heeft zich in tussentijd afgespeeld daar in Heusden?

Aflevering 7 Geen boter bij de vis

Welke materialen werden en worden er gebruikt bij de bouw van een orgel? Voor de zichtbare orgelpijpen lood en tin, een legering, dat is een mengsel van metalen.

Lood

Lood wordt geleverd in zgn. "Broodjes" van 50 kilo. Engeland had vroeger veel lood in zijn bodem.

Tin

Tin wordt eveneens in broodjes geleverd vanuit Engeland: "Engels tin" kunnen we lezen in het bestek en contract uit 1749. Tin wordt evenals lood gegoten (denk maar aan "loodgieter") en in platen geschaafd. Vroeger waren Spanje en Cornwall de belangrijkste tinproducenten.

Koper

Koper wordt in de orgelbouw weinig gebruikt

Messing

Messing (1/3 zink en 2/3 koper) wordt geleverd in platen die op maat worden gesneden en gebruikt voor kelen en tongen van de zgn. tongwerken. Denk maar aan onze eigen keel en tong.

Hout

Hout wordt gebruikt voor houten pijpen, voor de kas of kasten en nog voor vele andere onderdelen. Sommige instrumentbouwers gaan hun hout zelf halen in Italië b.v. en kiezen dan bij voorkeur hout van de noordelijke hellingen, omdat de bomen daar regelmatig groeien dan de zuidkant van de heuvels en bergen.

Eikenhout

Eikenhout komt uit Europa b.v. Frankrijk en uit Oost-Europa. Ook grenenhout voor de balgen en abstracten (verbindende latjes, onderdeel van het speelmechaniek) en ook grenenhout voor de hangers, die de langere pijpen voor omvallen behoeden. Grenenhout is ietwat vettig van aard en is daardoor goed bestand tegen weersinvloeden.

Mahonie

Mahonie wordt toegepast voor zgn. stevels: het voetstuk, waarin bij een tongwerk de kop met lepel en tong worden geplaatst.

Leer

Ook verschillende soorten leer komen we tegen in de orgelbouw. Schapenleer voor de ventielen, voor de balgen en voor de windkanalen. Hertenleer soms voor het beleren van de kelen der tongwerken. Verschillende diktes overigens. Varkensleer voor het afdekken van doppen van gedekte pijpen. Dat zijn pijpen met een "hoed"; die klinken een octaaf lager.

IJzer

IJzer wordt wel gebruikt voor het wellen van het wellenbord. Een wellenbord is een trekvrije houten plank, waarop klosjes (dokken) zijn bevestigd, waartussen houten of metalen wellen (walsen) om hun lengteas kunnen draaien. Het is een middel om de tractuur van een chromatisch georganiseerd klavier (toetsenbord) naar een volledig anders georganiseerd en geplaatst pijpwerk over te leiden.

Dit is een globaal antwoord op de vraag hoe het toch mogelijk is om van een smal (ca. 66 cm) toetsenbord voor elke toets toch een verbinding te maken met een ventiel onder een meters-breedstaand pijpwerk.

Goud

Tot slot het edelmetaal goud. Dat zien we als bladgoud aangebracht op pijpen, op snijwerk en aan sierrandjes van de orgelkas. In heusden werd dat gedaan door Gerard van Oostrom in 1751 (?). Het vergulden hier in Mijnsheerenland werd in 1966 uitgevoerd door L. Verhoeff.

Ivoor

"Evoir" kunnen we lezen in het bestek van 1749. Om de olifantensoort te sparen is dit been van hun slagstanden nu niet meer voor gebruik toegestaan. Het werd vooral gebruikt als toetsbeleg (denk maar aan broodbeleg) in de instrumentenbouw. Nu wordt daarvoor vooral been gebruikt. Gekookt en gereinigd en gepolijst.

Zoals duidelijk zal zijn uit het bovenstaande, is voor het bouwen van een orgel een uitgebreide organisatie in de maatschappij nodig: van bosbouw tot olifantenjacht (vroeger), van gouddelvers tot houtzagerijen, van geitenfokkers tot leerlooiers, van varkenshoeders tot tinsmelters, van slooptransport tot ijzerwinkels, enz., enz.

Dit alles komt voor dit doel dan uiteindelijk te samen bij de orgelbouwer, die dit hoogwaardige ambacht uitoefent en er een muziekinstrument van maakt.

“Geen boter bij de vis” Aflevering 8

(Crisis te Heusden?) Crisis te Heusden

Orgelbouwer Johann Heinrich Hartmann Bätz (Beets) heeft in het jaar 1767 genoeg moeten nemen met slechts 60 Gulden in plaats van de laatste betaling van 100 Gulden, die hij nog te goed had wegens het in 1750 bouwen van het orgel in de Waalsche kerk te Heusden voor 1100,-- Gulden. Dat was bekend en aan het licht gekomen bij het onderzoek naar de orgelhistorie. Dat is dan zeventien jaren later.

Maar waardoor kwam dat eigenlijk? Een gehele reeks van vragen zoals:

- Wie was de gouverneur van Heusden in die periode?
- Wie was de Drost?
- Waarom wilde de één niet voor de ander een bijdrage geven?
- Waardoor en waarom is er toch geen collecte gehouden?
- Waarom wordt er uiteindelijk gedeeltelijk betaald uit de erfenis van G. van Oostrom?
- Uit welke bron kon de rest, wat uiteindelijk slechts die 60% werd, dan wel worden betaald?
- Wat was de gedachtewereld van Jan van Rooyen?
- Is het oxaal wel op tijd gereed gekomen? En wanneer dan?
- Wie heeft het orgel bespeeld?
- Was dat van Arnoldus van Caam jr. (1710-1767)? Vermoedelijk wel
- Wie heeft de balken getreden? (Voor de windvoorziening)
- Hoe reisde men, zoals toen Wouter Caam sr. (1678-1766), naar Den Haag?
- En Waarom? Met welk resultaat? Is de tekening voor het oxaal (orgel) nog ergens?
- Wat heeft G. van Oostrom (1704-1765) zelf gedaan voor het orgel?

De hamvraag is natuurlijk: waarom heeft het 17 jaren geduurd, voordat J.H.H. Bätz toch maar genoeg neemt met 60 guldens?

Eigenlijk zijn er twee hamvragen: die tweede vraag is dan: waaruit is tenslotte (dit woord is hier wel erg op zijn plaats) toch nog 60% uitbetaald. En dat niet alleen aan de orgelbouwer, maar aan alle toeleveranciers. Het antwoord op de 1e hamvraag is al gegeven in 1761: de nieuwe drossaard wilde niet geven voordat de Gouverneur (wie was dat?) dit had gedaan.

Echter: uit een artikel "Een graaf die kort bij kas was" blijkt, dat de adel vaak nogal eens bepaald niet vlot van betalen is geweest. Zo ook hier.

Verschillende theorieën daarover bleken niet te kloppen. Hoe zat het dan wel?

De predikant Fernandez en de burgemeester/notaris Gerard van Oostrom hadden in 1749 hun handtekening gezet onder het contract met Bätz (1100,-). Er was immers al 1000,- gulden beschikbaar gekomen uit de nalatenschap van de Heer van Gansoyen (dat was: Jacobus Engelenberg (1669-1744) en hoe was diens relatie met zijn schoonzoon Jacob Hagelis, vrijheer van Gansoyen?)

Hoe nu die laatste 100 guldens voor de orgelbouwer bij elkaar te sprokkelen?

Overigens moest het orgel ook nog opgesteld worden, hetgeen voor zover ik heb kunnen vinden 554 guldens en 17 stuivers gekost heeft. Het ging dan ook duidelijk om veel meer geld dan die laatste 100 guldens voor orgelbouwer Bätz.

De timmerman, de metselaar, de houtleverancier, de schipper, de knechten, die het hout moesten lossen, de vrachtvervoerder, de schilder, de loodgieter, de smid en ook nog de bladgoudleverancier waren daar allen bij betrokken.

"Geen boter bij de vis" Aflevering 9

Via een intekenlijst zou "na gedane arbeid" met vrijwillige bijdragen de resterende ruim 500 guldens bij elkaar gesprokkeld worden. Op die intekenlijst is echter slechts de naam van Jan van Rooyen ("die eene Ducaat gaf ") vermeld, die met een bedrag bijdroeg van: 5-5- 0. (Zie aflevering 3) Waarom is die lijst ook niet door anderen verder voltekend? De Gouverneur en de Drossaard gaven geen goed voorbeeld. (zie ook weer aflevering 3)

De inwijkeling Bätz uit Frankenroda (spreek uit Beets', - heeft dat nog te maken met de Beetzsee bij Brandenburg'?) is gebleken een uitstekend (in letterlijke zin) vakman te zijn geworden, die het ambacht geleerd heeft bij Thielemann te Gotha, die zijn pupil een bijzonder fraai getuigschrift meegaf. In die streek kan men nog een orgel van zijn leermeester aantreffen te Gräfenhein, bij Ohrdruf onder Gotha.(ca. 14 km.) Een mooi, goed en sympathiek instrument. Ik was daar nog, alweer jaren geleden op mijn terugreis vanuit Frauenstein.

Terug naar Heusden met de nog te beantwoorden vraag: waarom kreeg Bätz maar 60% betaald van die laatste 100 gulden?

Bij een later onderzoek in het archief te Heusden kwam ik erachter, dat niet alleen Bätz, de orgelbouwer, slechts 60% kreeg, maar dat ook alle andere ambachtslieden die iets geleverd hadden ten behoeve van de bouw en de opstelling van het nieuwe orgel in de Waalsche Kerk te lange leste na 17 jaren wachten maar 60% kregen van waar zij werkelijk recht op hadden. "Crediteuren buiten de stad" hadden tezamen nog f. 554 & 17 stuivers te goed. "Crediteuren binnen de stad" f. 132 & 13 stuivers, zo vond ik nog in archiefstukken. Orgel (F. 1100) en oxaal + bladgoud (f. 686 & 30 st.) wordt totaal f. 1736 en 30 stuivers. En ook nog de f. 46 & 16 stuivers via Oostrom?

Ook vond ik nog de volgende zinsnede: "Door d'Erfgenamen van wijlen de Heer G. van Oostrom, aan de kerk Edelmoedig geschonken". Wie was Gerard van Oostrom (Oostrum)? Een aantal gegevens zijn te vinden in het bovenvermelde boek: "De elite van Heusden". Hij was notaris en procureur en o.m. stadssecretaris, burgemeester en substituut secretaris der grafelijkheid (?) (1730); commissaris der Waldenzen (1734) en hij schilderde in zijn vrije tijd. Uit de lidmaten boeken blijkt dat Gerrit van Oostrum en zijn zuster Stasia van Oostrum lidmaat worden op 29 november 1725. Zijn echtgenote Ida Johanna van Rentsen werd begraven op 3 november 1755 en hijzelf op 5 juni 1765. Heeft hij nog vóór zijn overlijden aan zijn zuster Stasia gevraagd of opgedragen om de hierboven besproken oude rekeningen uit 1750-1751 nog te voldoen? In ieder geval blijkt uit het notarieel archief te Heusden, dat de ambachtslieden die ten behoeve van het orgel in de Waalse kerk te Heusden hadden gewerkt of materiaal hadden geleverd of anderszins kosten hadden gemaakt, allemaal 60% uitbetaald kregen. Was dat voor een deel uit zijn nalatenschap? En waarom? En dat nog steeds na zeventien jaren wachten. En uit welke bron is er uiteindelijk het grootste deel van het restant dan wel betaald? Voor zover ik tot nog toe heb kunnen nagaan is betaald door A. Behnhever, luitenant en de echtgenoot van Stasia van Oostrom, omstreeks 12 maart 1767 het bedrag van f. 46 & 16 stuivers namens "De gezamenlijke Erfgenamen van de heer Gerard van Oostrom aan de Walschen Armen der Stadt Heusden".

Bovengenoemde bron moet haast wel de diaconale kas van de inmiddels zeer geslonken Waalsche gemeente Heusden zijn geweest. Getuige het volgende antwoord, zie aflevering 10.

" Geen boter bij de vis", aflevering 10

" Utrecht, Den 15 April 1767

Myn heer

hebben UED missieve van den 14de April wel ontfangen verdient deeze tot antwoord dat ik geresolveert ben van volgens het verzoek van de eerwaarde kerkenraad my dan laten vinden omtrent dien zesteenen der 100 Guldens daar voor te ontfangen 60 percent om die zaken uyt de waereld te maaken en reeds zoo veel Jaaren Geleden is en de kerk volgens UED Schryvens zig nog in een Slegte Staat bevinden ingelyk Myn heer schryft: alle anderen Credieteten daar meede te vreden zyn, zal ik van myn kant daar ook meede vergenoegen blyven na minzaame Groetenisse

Myn heer

UEd. Onderdanigsten

& Dienstwillige Dienaar

J: H: H: Bätz. "

Uit dit antwoord en een hele reeks getekende kwitanties blijkt dat ons orgel in zijn Heusdense periode nooit helemaal is afbetaald.

Dit is dan ook weer reden geweest om deze reeks artikelen de titel: "Geen boter bij de vis" mee te geven. De magistraat heeft het er toen der tijd duidelijk flink bij laten zitten.

Ik vond nog een artikel: over een regerend graaf die kort bij kas was. Was dat de gouverneur? Dit artikel geschreven door Dr. E. Wiersum is gebaseerd op het boek J.C.Möller, Geschichte der vormaligen Grafschaft Bentheim. Een enkele zin hieruit: "Over een van hen, namelijk Ernst, graaf van Bentheim-Steinfurt, wil ik naar aanleiding van enige in het Rotterdamsch archief bewaarde brieven, die ons over de schraalheid zijner kas inlichten, het één en ander mededelen.(-) Doch tussen lepel en lip is nog menige glip.(-)Het geheele geval geeft wel een goeden kijk op den poveren toestand van de Deutsche miniatuurhoven uit dien tijd. Dat een schuld van enkele honderden guldens reeds ten deele aangegaan in 1706, in 1738 nog niet betaald is, ja nog erger, er dan zelfs weinig of geen uitzicht bestaat, dat zij ooit betaald zal worden, is toch wel zeer teekenend."

Ik vermoed dat er tussen 1738 en ca.1751 weinig is verbeterd bij de volgende graaf of gravin.

Tot 1749 was Statius Philip, Graaf van Bentheim Steinfurt Tecklenburg en Limburg Gouverneur van Heusden. Wie kwam daarna? Dat is mij niet bekend. Wel waren er erfopvolgings - perikelen in verband met verschil van godsdienst. En vervolgens wilde de drossaard (van Noortwijk) evenmin vrijwillig inschrijven op die lijst zodat er helemaal niets tot stand kwam. Wat heeft daar achter gezeten? Duidelijk ook armoe. En wellicht mede als gevolg van een slecht financieel beleid. Zie boven.

Gevolg en Conclusie: wij bezitten een nooit afbetaald orgel.

"Met de financiële middelen van de stad was het in de eerste helft van de achttiende eeuw bijzonder droevig gesteld. Uit de bronnen klinkt een grote jammerklacht door over de grote armoede en wel voor de gehele periode." (citaat uit "de elite van Heusden" 1700-1750.)

En in de daaropvolgende periode (1750-1800) is het economisch klimaat ook niet gunstiger geworden. 1747 oorlog met Frankrijk. De Fransen roofden naar hartenlust. Weer later hadden de woningen geen waarde meer, omdat niemand ze wilde kopen. Vervolgens ook nog Pruisische huzaren in 1787: De stad werd toen enige tijd een prooi van moedwillige baldadigheid en plundering. Vervolgens kwam nog de Franse tijd onder Napoleon.

Alsmede in veertien jaar driemaal een watersnoodramp.

Een niet afbetaald orgel?: dat was dan langzamerhand oude koek.

"Heusdense boter bij de vis" aflevering 11

Terug naar Heusden.

Naar het allereerste begin.

Aan wie allemaal hebben wij ons orgel nu eigenlijk te danken?

In een van de oudste documenten staat vermeld dat de Heer van Gansoyen een testamentaire beschikking heeft laten opstellen door G.van Oostrum in 1742; waarbij hij duizend guldens naliet, bestemd voor het plaatsen van een orgel in de Waalsche kerk te Heusden

Hier volgt (voor de geïnteresseerde vasthoudende liefhebber) een gedeelte van dat document:

" In den Name Gods, Amen! "

Op Huiden den 28(?)sten Augustus Zeventien hondert twee en Veertig Compareerde voor mij Gerard van Oostrom, Notaris Publieq bij Den Edelen Hove van Holland geadmitteert binnen der Stad Heusden residerende, ter Presentie van de Getuigen hier naar genoemd, den WelEd: Heere Cornelis Jacob Hagelis, Vrij Heer tot Gansoijen, en Vrouwe Agneta Jacoba Engelberg, Echte Luiden, woonende tot Gansoijen, mij Notaris bekent, zijnde beide gezond van Lichaam, hun verstand redenen en zinnen volkomen machtig en gebruikende, zo als ons uitterlijk is gebleeken, dewelke Verklaarden overdagt te hebben de broosheit des (Levens)

Zo verklaarden den Heer Testateur eerst te legateren maken en bespreken aan de Gereformeerde Nederduitsche Diaconije Armen dezer Steede, een Somme van een Duizend Carolij guldens, en aan de Diaconije Armen van de Walsche Gemeente deezer Stad, gelijke Somme van Duizend Guldens; (...)

"Aldus gedaan en gepasseerd binnen Heusden op dato als boven, ten huize van de Heer Jacobus Engelberg, des morgens omtrent Elf Uren, ter Presentie van Willem Tappel, Clercq van mij Notaris en Gijsbert Makketnos (?) inwoonder alhier als gerequiseerde getuigen, "

Was ondertekend door Corn:, Jacob Hagelis, Vrijheer van Gansooje,

Aegneeta jacoba engelbergh

Willem Tappel door mij getekent

Gijsbert makketnos G. van Oostrom

Notaris

Iets over Gansoijen

Gansoijen was een heerlijkheid met kasteel en alle heerlijke rechten bij Heusden, dat door de vorige eigenaar in 1735 werd verkocht voor 11.000,- guldens. De prijs was zo hoog wegens de grote opbrengst van die heerlijke rechten. Er behoorden uitgestrekte landerijen, dreven en uiterwaarden bij het kasteel. C.J.Hagelis, vrijheer van dat kasteel Gansoijen, zat duidelijk goed in 21

zijn slappe was om dat te kunnen betalen en was kennelijk bovendien ook vrijgevig. (Een kopie van e.e.a. gaat hierbij)

Na zijn overgang (in 1748) schenkt mevrouw van Gansoyen de duizend guldens voor het orgel aan de Fransche Kerk te Heusden " die dien Heer al zo lang gewenst had te zien ".

..

Hoe heeft men daar voordien toen gezongen? Ik denk a capella. Er duikt wel de naam van een voorzanger in de Waalsche kerk op: Paulus Godefroy tot 1716.

En misschien werden er soms ook wel instrumenten ingeschakeld. Er was in Heusden een zgn. Collegium Musicum. De elite beschikte daar wel over fluit, fluis does, blokfluit, viool en clavecymbel. Zoals o.m. de familie van Oostrom.(?) Soms was er ook een orgeltje.

Met het uitzicht op een orgel in de kapel was men vanzelfsprekend zeer erkentelijk ten opzichte van de gulle gever, die dat in deze toch wel karige tijden mogelijk maakte.

Er volgt dan ook een heel bijzondere dankbetuiging in het Frans geschreven (zie bijlage)

Een vertaling volgt.

“Geen boter bij de vis” - aflevering 12.

N.B. Hieronder volgt de kopie van de kwitantie die op de 21 Juli 1748 aan mevrouw Ganzooijen overhandigd is.

L.S.

Hierbij verklaren wij, ondergetekenden, met de grootste erkentelijkheid, door dit schrijven, dat Mevrouw de Weduwe Ganzooijen, geboren Engelbergh, zo vriendelijk is geweest ons heden het bedrag van duizend gulden, Nederlands geld, in contanten te overhandigen

Wijlen haar geachte echtgenoot, de Heer Corneille (Cornelis?) I. Hagelis, Heer van Ganzooijen, lid van onze Gemeente, overleden alhier, op 19 April van dit jaar, had namelijk in vrome vrijgevigheid dit bedrag vermaakt aan de Diaconie van onze Gemeente bij zijn Testament van de 22e September 1742.

Wij verklaren bovendien dat het ons onmogelijk is te aanschouwen dat wij Erfgenamen geworden zijn van zo'n vrijgevege en zo'n christelijke schenking, zonder opnieuw sterk en met een ware vertedering zegenend terug te denken aan de nagedachtenis van een Heer die, nadat hij al de tijd die hij onder ons verkeerd heeft, de rijkste voorbeelden van de zuiverste deugden getoond heeft, en ons in allerlei opzichten bewezen heeft dat hij en het Voorbeeld en de Vader van onze Gemeente was, ons nog na zijn dood in Christus laat zien dat hij wil dat zijn gerechtigheid daar voor altoos zal voortleven.

Moge de Hemel hem reeds met woeker hebben wedergeschonken naar alle vrijgevigheid en naar alle vroomheid, waarmee hij onder ons gewandeld heeft en waarmee hij gehandeld heeft jegens onze Gemeente !

Dat, naar de onherroepelijke beloften van de Heilige Geest, zijn gezin en al zijn ondergeschikten hier op aarde getroost en gezegend mogen worden, dat zij welvarend en gelukkig mogen zijn in het land der levenden; tot aan die gelukkige periode, waarin zij, na in deze wereld de meest kennelijke ondersteuning van de God der barmhartigheid ondervonden te hebben, herenigd zullen worden door

een geloof en een vroomheid, om de verdienste van een Zaligmaker, in een Hemel en in een staat van heerlijkheid en eeuwige beloning !

Gedaan te Heusden
in de Kerkeraad
op de 24 Juni 1748

Namens ons, de Ambtsdragers van
de Waalse Gemeente te
Heusden, in Holland

Was getekend:

Francois, Noe, Louis Fernandez

Predikant

J.L de Voo

J.Teckelenburgh)

S.L. van de Pol

A van Gorcum) Diakenen

afwezig: de Heer van Oostrom

C.Godeffroij

“Geen boter bij de vis” - aflevering 13.

Vervolgens zijn er de Predikant Louis Fernandez en de kerkvoogd van Oostrom die in 1749 hun handtekening zetten onder het contract met orgelbouwer Batz (Beets); voor 1100,00 gulden. Men komt dan nog 100 gulden tekort.

Bovendien moet het instrument ergens geplaatst worden.

Een oxaal moet gemetseld worden en een timmerman moet van alles timmeren; dus moet er ook nog hout - per boot uit Gorcum - komen en de smid moet het ijzerwerk smeden; de schilder verf leveren en nog kwastjes voor het schilderen bovendien.

Maar eerst moet er een duidelijk plan en ook een tekening worden gemaakt voor dat oxaal.

En hierover is opgedoken een uiterst merkwaardig verslag (weliswaar achteraf : “Staat der Zaak” uit 1761, geschreven op 3 April); over hoe dat eigenlijk is toegegaan, daar in Heusden.

Een oecumenisch besef en harmonische interkerkelijke verhoudingen waren nog ver te zoeken. De tolerante ideeën van Prins Willem van Oranje (1533-1584) hadden na twee eeuwen hier bepaald nog geen wortel geschoten.

Dit zeer curieus verslag van drie folio - vellen vol (32 x 20 cm.) spreekt voor zichzelf.

“Stand van Zaken” – zouden wij nu zeggen.

De personen daarin genoemd zijn achtereenvolgens:

Gerard van Oostrom (notaris, burgemeester etc.)

Mevrouw van Gansoijen (weduwe van Hagelis, heer van Gansoijen)

Ds. Fernandez, Waals predikant

J.H.H.Beets (Batz), orgelbouwer

Malland; timmerman (Rooms-katholiek)

Van Rijswijk; timmerman (protestant)

G. van Noortwijk (de nieuwe drossaard na 1750??) 1749

Dijkkerhofs (Den Haag) Beoordelaar van de tekeningen van het oksaal en zelf ook tekenaar.

Pieter Willem van Caam (Caem) (geboren 5 October 1708)

Cruiskerken (Gorcum) houtkoper

Jan van Rooijen

Een reis naar Den Haag volgt om daar de beste tekening te laten beoordelen. Kosten??

De timmerman.

De krullenjongen.

De houtleverancier.

De schipper.

De houtsjouwiers die het schip hebben geladen en gelost.

De metselaar

De smid.

De schilder.

De verver.

De bladgoud leverancier.

Al deze personen, getuige de in 1767 getekende kwitanties, hebben noodgedwongen 40 % bijgedragen aan dit uiteindelijk hoogst onrendabele project.

Staat der Zaak. (1761)

De Heer Burgemeester Van Oostrom mevrouw Van Ganzooijen gepestudeert hebbende om de 1000 gld die ze voor opschik van de Franse kerk wilde laten, bij haar leeven, en ten eersten te geeven tot het maaken van een orgel die dien Heer al lang gewenst had in die kerk te zien, en die Dame dat gedaan hebbende is er vant'maaken van zoo eenen orgel ten eersten gehandelt, de vrouw van Ganzooijen, den Hr. van Oostrom er meester van makende. Toen is door den Hr. van Oostrom met Fernandez de fransche Predikt: een project gemaakt om dien orgel te besteeden aan mr. Beetz orgelmaaker te Utrecht bij dien eersten Heer bekend, en zoo er iets te kort kwam zoo aan den orgel en kast als aan een oxaaltje daar ze op moest staan van dat door eene stille Collecte naar d'exempel van andere Walsche kerken in Heusden en waar mogelijk wag te doen, naderhand te zien te zoeken te supleeren. Den orgel met zijn Kast is besteed aan genoemde Hr Beetz, welke vergende dat de Heer Van Oostrom en Fernandez borgen (schriftelijk) zoude blijven voor de betaaling, dien Hr. Burgmr: en Fernandez hebben in hun particulier dat geteekent. Toe het gemaakt was bleek dat er nog 100 gld te kort kwam die den orgelmaker jaarlijks nog maandt bij die 2 geteekent hebbende persoonen. Welke hem tot nu toe niets anders hebben kunnen antwoorden als dat de Collecte die er voor gedaan moest werden onmogelijk tot nu toe nog niet heeft kunnen geschieden of lukken.

Maar dat is al wat die 2 Persoone geguarandeert hebben. Omtrent het maaken van het oxaal, dat is zoo toe gegaan, zoo ver als Fernandez het heugt en weet dat de Hr: Van Oostrom int'generaal gesproken had, dat den Timmerman Malland er wel goed toe zoude zijn, het geene ter oore gekoomen zijnde van andere Timmerlieden zij gezegt hadden niet te zullen dulden dat er eene Roomsche Timmerman in een gereformeerde Kerk van de Stad werkte, en Baas van Rijswijk int'bijzonder had gezegt hij zoude hem de kerk uitsleepen of schoppen of iets diergelijks.

Den Heer van Noortwijk als nieuwe Drossaard hier in die tijd komende (December 1749) hoorde dit en toonde zig met die zaak te willen bemoeien, zoo tot het helpen vande Collecte die er naderhand, na gedaane werk, voor gedaan zoude werden, als met het werk zelfs.

Hij ontboot alle de Timmerlieden van Heusden gezamenlijk in zijne kamer, in bijwonen van den Hr. Burgemt: van Oostrom en Fernandez berispede zeer die Timmerlieden over gehoudene Discoeste, en zeijde haar dat zijne wensch was dat ze alle en een ieder een aftekening zoude maaken op papier van een oksaal tot gemelde orgel, en dat die die de beste gemaakt zoude hebben, op examinatie en approbatie van een der ervarenste Timmerlieden van s' Gravenhage (die in petto Dijkkerhofs was) d'oxaal ook maken zoude, op dag loonen. Eenige deede het. Dog weinige.

Het wierd door den Hr: van Noortwijk ten examinatie gegeven aan gemelde Dijkkerhoff die er self een maakte die (zoo Fernandez absolut niet beeter weet) naar eenige tijd door den Hr.: Drossaard selfs aan mr.: Pieter Willem van Caam gegeven wierd, om het zoo veel mogelijk te volgen, etc.

Dat de Hr.: Van Oostrom en Fernandez wel naar het werken van Van Caem neijs(?) hebben komen zien, is waar, maar dat ze hem aangesteld hebben ofte int'werk gecommandeert, etc. is onbewijsselijk, en Fernandez weet wel het niet gedaan te hebben, veel min hem gecommandeert om hem te ontbieden, om het te ontbieden van den Hr: Cruiskerken van Gorcem die Fernandez tot dit uur (3 April 1761) niet kent, nooit gekent heeft, nooit gezien met kennis, nooit geschreeven, gesproken of laten spreken, etc. En het ook per se onmogelijk zijnde dat Fernandez eenige de minste orders omtrent dat hout gegeven zoude hebben daar hij in zulke zaaken diep, geheel, en volstrekt onkundig is, en nooit geweeten heeft nogte nog weet, wat hout nogte hoe veel er geweest is. etc. etc. etc.

Dit weet hij maar, en hier volgt, dat hij en andere, aan Van Caem altoos zoo gesproken heeft (bij occasies) dat al dat werk uit eene (na gedaane werk) te doen Collecte betaalt zoude werden, dat er geen ander fonds toe was. Etc.etc.

3.

Dat zelfs zoo waar blijkt dat Van Caem horende dat die collecte zoo gauw niet zoude kunnen geschieden (om dat den Drost wilde dat de gouverneur: eerst gaf als hij, en den Gouvernr: aan zijn kant weer hetselvd, en de particuliere) (behalven den eenigsten / Hr:/ wijlen Jan van Rooijen die eene Ducaat gaf die Fernandez met aftrek van eenige weinige verschotten aan den Hr: van Oostrom over gaf) en de particulier zeg ik niet beginnen wilde een de Hoofde begonnen hadden) etc. etc. etc. het werk onafgemaakt liet steeken.

En zoo voorts.

En dit is ook waar dat gem: Van Caam het hout dat er nog overbleef, en dat nog aan zijn huys lag en ook nog in de Kerk, zonder een mensch (dat ik weet) er waarschouwing of rapport van te doen naa zig nam, en voor zijne particuliere zaake gehouden en besteed heeft, dat klaar genoeg te kennen geeft dat hij het voor zijn hout moest aanzien voor zijn eijge persoon en rekening ontbooden etc.- etc. wijl hij er anders immers geen disponeer aan gehad zoude hebben op zoo eene stilswijgende wijze, etc, etc.

Uit al het welk blijkt dat den Hr: Kruiskerken Hout-Kooper van Gorcum geen character ter wereld heeft om Fernandez over die zaak te hebben gerechtelijk (den laasten Maart 1761) laten insinueren en aanzeggen dat hij hem in weinige daagen (bij wanbetaaling) vast en zeker zoude dagvaarden En dat Mr: van Caam ook niet bevoegt is om hem daartoe aan te zetten, terwijl hij door d'alderminste schrift, of door geene getuijgen in de wereld kan bewijzen dat Fernandez hem dat werk heeft aanbesteed, nogte al soo min dat hout geordonneert te ontbieden (nog nog , minder van dien Hr: Kruijskerken die hij Fernandez nog kende nogte kent).

En aldus hij niet attaqueeren kan nogte mag menschen die hij niet bewijzen kan zijne principaale te zijn. Etc... Etc.

En die nooit gezegt hebben dien orgel ofte oxaal ofte wat iets meer er aan behoorende ofte noodig uit hunne eijge beurs te zullen, te kunnen, of te willen betaalen.

Zo, dat was een heel verhaal uit 1761 en het zou nog tot 1767 duren eer een soort minnelijke schikking tot stand zou komen, doordat iedereen met slechts 60 % genoegen nam.

De zaak werd afgewikkeld "door den Beurshoudende Diakon, J.J. Gilbert geïnformeerd zijn, niet meer in Cassa te wezen, dan de Somme Van 288 Gulden, 7 Stuivers.

Welke Somme niet toerijkend zijnde om den boven gemelte schuld (422 -4-??H.L.) te voldoen, hebben de Ondergt: zich in de noodzakelijkheid gebragd gezien, ten einde eene volkomene afdoening van deze zo lange getraineerde Afaire te mogen Uitwerken, en vermits er altoos gene apparentie is, dat de voorz: Casse in beteren Staat geraken zal, op approbatie van U EerW.; aan de gezamentlijke Crediteuren te Proponeren een Accoord van 60 per Cento."

Die crediteuren waren:

Binnen de stad:

P.Van Baakogeng (?) 4 boekjes fijn goud en goudverff en geele verff en lijn & werk.

Neetie Haak ijzerwerk leveranties

G. Vogelenzang 12-4-8

Cornelis van Kuijk 8-10- scheepsvracht

Jan Malland 3-6- timmerman

Dirk Wasteels 2-16 (Wasstels en anderen) hout lossen

2 kapteelen en 2 bassemente dienen tot de kolommen onder het oksaal en nog 2 leijsies

de Wed. van Pieter van der Linden verf en verfkwasien

W.H.van den Berg 3-18 metselwerk & leveranties

A.van Hulst 6-2 houtleveranties

P.W.van Caam 163-/8 timmerman (-aannemer?)

Crediteuren buiten de Stad,

A.van Kruiskerken, te Gorinchem 121-15-

D. de Heere, te Dordrecht 76-10-

J. H. H.Beetz, te Utrecht 100 -- -

f. 554-17---

In het curieuze verslag van 3 April 1761 staat vermeld op de derde (folio) bladzijde:

"het werk onafgemaakt liet steken".

Dat zou dan inhouden, dat het orgel daar in de kapel van het voormalige Catharineklooster, de Walsche kerk, nooit op een oxaal zou hebben gestaan en in 1750 eenvoudig op de grond is geplaatst door J.H.H.Beets. (Bats). Was dat werkelijk zo?

Maar er was wel een tekening gemaakt hoe dat oxaal gemaakt moest worden.

Voor een speurder naar orgelhistorie blijft het een uitdaging om nog ergens die tekening terug te kunnen vinden. Er zijn een paar mogelijkheden om te zoeken in (notariele) archieven.

Te Den Haag: Dijkkerhofft (een zeer ervaren timmerman)

Die reis naar Den Haag heeft gekost.

Te Heusden: P.W.van Caam (Caem) (1678-1766) timmerman.

Id. Gerard van Oostrom (1704-1765) o.m. ouderling der Waalse kerk 1761-1763.

Te Amsterdam: archief Waalse Gemeenten.

Of toch nog in het archief te Utrecht? (zie Het Orgel 2012 nummer 6 blz. 18 linker kolom)

Wie heeft dat orgel bespeeld? Was dat Arnoldus van Caam jr.? (1710-1767) Hij was o.m. organist en klokkenist. En Waals diaken (1741-1743)

Wie heeft daarbij steeds de balgen getrapt?

Dit is dan het open einde van de Heusdense boter bij de vis.

Volgt Geertruidenberg, de 2e standplaats van dit instrument